

Зміст

<i>Мани</i>	7
<i>Передмова</i>	19
<i>Дійові особи</i>	23
<i>Вступ</i>	25
 Частина I. Відбиваючи напад	
1. Непрошена війна	49
2. Змикаючи ряди	84
3. Крайні заходи	107
 Частина II. Господарі Європи	
4. Прорив	133
5. Переможці та переможені	174
 Частина III. Тінь 1812 року	
6. Німецький хрестовий похід	215
7. Перша поразка	267
 Частина IV. Глухий кут	
8. Спільна таємниця	305
9. Виснаження Європи	347
10. Листи померлим	391

Частина V. Війна повертається додому

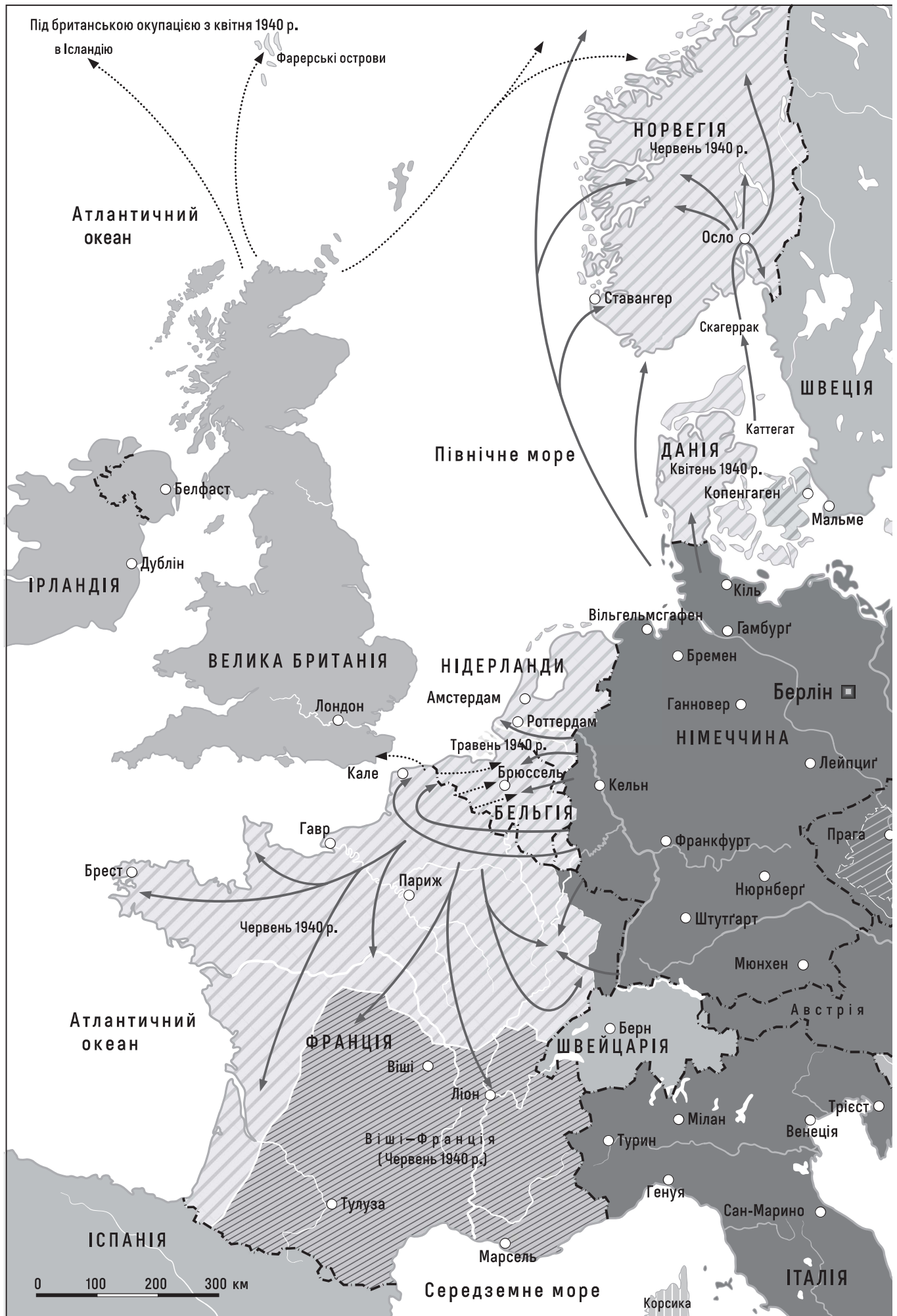
11. Бомбардування і відплата	439
12. «Стояти до кінця!»	483
13. Час у борг	527

Частина VI. Остаточний розгром

14. Агонія	563
15. Крах	602
16. Фінал	648

<i>Епілог. Перестрибнути прірву</i>	<i>676</i>
---	------------

<i>Примітки</i>	<i>708</i>
-----------------------	------------

Дійові особи (у порядку появи на сторінках видання)

Ернст Гукінг, син фермера з Гессену, професійний солдат, піхотинець; **Ірен Райц**, флористка з Лаутербаха (Гессен); одружилися під час війни.

Вільм Гозенфельд, католик, ветеран Першої світової війни та сільський учитель з Талау в Гессені, служив у німецькому гарнізоні у Варшаві; його дружина **Аннемі**, співачка, протестантка, яка перейшла в католицизм; у подружжя було п'ятеро дітей.

Йохен Клеппер, письменник із Ніколассзее (Берлін), одружений із Йоганною, єврейкою, яка перейшла у протестантизм; у подружжя було дві доньки.

Лізелотта Пурпер, фотожурналістка з Берліну; **Курт Оргель**, юрист із Гамбурга, офіцер артилерії; одружилися під час війни.

Віктор Клемперер, єврей-протестант, ветеран Першої світової війни та вчений; його дружина **Єва**, у минулому концертна піаністка.

Август Теппервін, ветеран Першої світової війни та викладач гімназії із Золінгену, офіцер, відповідальний за військовополонених; його дружина **Маргарете**.

Фріц Пробст, тесляр із Тюрингії, військовослужбовець будівельного батальйону; його дружина **Гільдегард**; у подружжя було троє дітей.

Гельмут Паулюс, син лікаря з Пфорцгайму та старший із чотирьох дітей, піхотинець.

Ганс Альбрінг та **Ойген Альтрогге**, обидва з Гельзенкірхен-Бюра поблизу Мюнстера, друзі та члени руху католицької молоді; зв'язківець і піхотинець.

Вільгельм Мольденгауер, власник крамниці з Нордштеммену поблизу Ганноверу, радист.

Маріанна Штраусс, єврейка, вихователька дитячого садка з Ессену.

Урсула фон Кардорф, журналістка з Берліну.

Петер Штельтен із Целендорфа в Берліні, військовий кур'єр і командир танкового підрозділу.

Ліза де Бур, журналістка з Марбурга, одружена з Вольфом; у подружжя було троє дітей: Моніка, Антон і Ганс.

Віллі Резе, банківський клерк-стажер із Дуйсбурга, піхотинець.

Марія Кундера, співробітниця залізничної станції Міхельбеєрн поблизу Відня; **Ганс Г.**, син залізничника, парашутист.

5 Переможці та переможені

Влітку 1940 року, доки вся Німеччина раділа тріумфу вермахту на заході, Роберт Шмуль змушений був сидіти у Східній Пруссії. Відправлений в інший кінець країни, він сумував за насиченим повсякденним життям, своєю пекарнею в Гамбурзі й товаришами, з якими проходив військову підготовку. Фермер, у якого він жив, був неприємним і чітко дав зрозуміти, що не потребує допомоги Роберта для охорони 25 робітників — французьких військовополонених. Нехай Роберту нічого не загрожувало, але, якщо ось так для нього пройде вся війна, про які подвиги він розповідатиме, коли все скінчиться? Принаймні він міг писати дружині Мії, але в неї з'явилася нова звичка — виправляти його граматичні й орфографічні помилки. Можливо, через свою неосвіченість він швидко відкрив для себе незвідану інтимність написання листів. За кілька тижнів він писав дружині:

Моя найдорожча мишко, у мене до тебе пропозиція: давай у кожному листі писати про одне з наших багатьох приємних любовних переживань. Гадаю, це чудова ідея. Як ти вважаєш? Із нетерпінням чекаю від тебе першої любовної історії. І в наступному листі напишу свою. Тож, найдорожча моя мишко, порадуй мене²⁴².

Розуміючи, що дружина, можливо, не захоче починати першою, у наступному листі Роберт узяв ініціативу на себе. Він пригадав поїздку на узбережжя Північного моря сім років тому, коли вони зупинилися в маленькому готелі:

Ми притиснулись одне до одного, сповнені палкого кохання, і невдовзі маленький дарувальник радості стояв перед улюбленими

дверима, але ми мали бути обережними, аби не привернути до себе увагу, бо в коридорі було чути кроки. Після того як я кілька разів погладив язичок маленької кицьки своїм дарувальником радості, хтось знову пройшов коридором. Тимчасом наше збудження досягло точки кипіння, і я обережно встроїв малюка в кицьку. Коли ми досить обережно погойдувалися вперед і назад, кілька разів скригнуло ліжко, і я знову почув у коридорі кроки, але не діставав малюка з кицьки, і помітив, що моя маленька мишка тремтить від радості. Тієї ж миті маленька кицька запульсувала навколо мене, чудове відчуття стискання привело мене до піку збудження, і ми кінчили разом. Сповнені щастя, ми, притиснувшись, дивилися в сяйливі очі одне одного²⁴³.

Лист Роберта зробив свою справу. Мія винагородила його за «багато-багато щастя» і написала у відповідь про поїздку на узбережжя, де «ми знову й знову насолоджувалися щастям кохання». Хоча вона все ще соромилася і не наважувалася переходити до подробиць, після вимушеної кількамисячної розлуки, надсилаючи листи двічі-тричі на тиждень, упевненість Мії росла. Вона почала переймати від Роберта особисту термінологію сексу й подолати власні заборони та комплекси, довірившись паперу. 1 жовтня вона нагадала йому про тихий недільний день, коли вони перекусили й лягли в ліжко: «І ти дуже акуратно стягнув із мене трусики й погладив маленьку спершу пальцем, а потім звів її з розуму своїм д.[арувальником] р.[адості]». Їхня впевненість і водночас невдоволення зростали, і Роберт порушив чергове табу: «Часом, моя найдорожча мишко, мені вже просто немає сил терпіти. Я так за тобою сумую. Тоді уявляю одну з наших прекрасних митей кохання, й іноді мені вдається допомогти собі». Цього разу Мії знадобилося більше часу, щоб подолати бар'єри, і за кілька тижнів Роберт написав знову, делікатно знайомлячи дружину з мистецтвом мастурбації. «Не буде великої різниці, — запевняв він, — якщо ти ніжно погладиш пальчиком маленький язичок, як часто робив це я, і змусиш себе кінчити, чи не так?»²⁴⁴.

Заохочуючи одне одного до пошуку способів словесного вираження почуттів і бажань, переносячи сексуальні спогади та інтимні назви й імена на папір, Роберт і Мія стали на шлях прямоти й відвертості, дуже незвичних для Німеччини у воєнний час. Тоді у країні, звісно, існували і традиція порнографії, і моральні кампанії проти неї, але те, як розвивалося їхнє листування, показує, що їм довелося знайти власну приватну термінологію; при цьому Мія переймала слова, які використовував Роберт. Усі пари зіштовхнулися з однаковою проблемою — необхідністю переконувати себе й одне одного, що відсутність сексу нічого між ними не змінила. Всім хотілося близькості. Проте більшість подавали свої бажання у традиційній обгортці, завершуючи кожен лист словами «Обіймаю, цілую» та уявляючи, як тримаються за руки²⁴⁵.

Багато листів, що пересилалися між «домом» і «фронтом», мали втішний характер і майже не відображали почуттів та переживань чоловіків і дружин, але мета була одна — показати, що все добре, що нічого не змінилося. Секс дуже нагадував негатив фотографії — через тривогу й ревності, спричинені розлукою. Чоловіки та жінки рідко наважувалися писати про секс прямо, зате часто висловлювали занепокоєння щодо сексуальної невірності партнерів. Дітер Д. не був винятком, і коли почав отримувати все менше листів від дружини, його охопили сумніви: «Герто, ти на мене сердишся чи ображаєшся через щось? Або погано відчуваєшся, щоб написати мені? Можливо, ти забула мене? Можливо, у тебе з'явився інший?.. Мені знову розповідатимуть, що ти вештаєшся вечорами з іншими чоловіками?». Будь-які перебої із кореспонденцією пов'язували не з поштовими проблемами під час війни, а з невірністю²⁴⁶.

У березні 1941 року Роберта нарешті перевели зі Східної Пруссії до Північної Франції. Після місяців ізоляції він знову опинився поряд із товаришами. Замість марної служби охоронцем він випікав хліб для солдатів. Ейфорія Роберта була відчутною. Він почав писати Мії про «товариські

посиденьки», відвідини барів і, після її підозрілих розпитувань, зізнався, що ходив з іншими, за компанію, у борделі в Ліллі, але тільки щоб подивитися, що там відбувається. Попри його заяви, що «кохання — це не бізнес», Мія залишилася в деякій невизначеності щодо справжніх подій. Роберт уже казав їй, що практично всі солдати, які не мали подруг серед французенок, «обслуговували себе самі. Ти лише послухала б тутешні розмови за день до від'їзду в Париж: усі про одне»²⁴⁷.

Роберт і Мія були винятком, оскільки зазвичай ніхто не обговорював цей популярний серед німецьких солдатів вид дозвілля. Шлях завойовників через Європу можна було відстежити саме за будинками розпусти. Коли німецькі війська 1940 року прибули в Нант, оператори зняли, як вони вітали дітей на Королівській площі, радісно махаючи їм руками, а потім кинулися прямо в борделі, ледь не вибиваючи двері. Вермахт ухвалив рішення відкрити окремі борделі для своїх солдатів та офіцерів. Це було однією з багатьох домовленостей між німецькою і французькою владою: вони мали спільний намір підтримувати систему XIX століття ліцензованої, контрольованої проституції із «закритими будинками» й обов'язковими медоглядами задля запобігання поширенню статевих інфекцій. Консервативна влада Віші справжню небезпеку вбачала у стихійній проституції, тому періодично в містах поліція влаштовувала облави. Поступово посилювалися санкції проти «прихованої» проституції, і з осені 1941 року жінки ризикували потрапити в табори в Ла-Ланді й Жаржо. Французьким чиновникам виявилось важко відокремити повій від жінок, які випивали в барах, фліртували із чоловіками й отримували від них подарунки. Складну культуру випадкового сексу, що поширилася навколо німецьких військових баз, а також у містах, де вони оселялися приватно, було складно контролювати, навіть якби французька влада мала повноваження арештовувати німецьких солдатів. Хоча німецьке Польове командування також хотіло б контролювати ризики захворюваності від «розпусних»

француженок, воно вкрай болісно реагувало на будь-які спроби французів стримувати сексуальні пригоди солдатів із хатніми робітницями, прибиральницями, прачками, офіціантками, робітницями барів, перукарками, власницями готелів, банницями, стенографістками, продавчинями й іншими подружками²⁴⁸.

У католицькому та переважно консервативному регіоні Луари портові райони, які почали процвітати, — Нанта й Сен-Назера стали Меккою для всіх, хто любив випити й повеселитися. У Нанті молоді представники всіх класів збиралися в маленьких кав'ярнях на набережній Фосс, де грали музиканти. Суботніми та недільними вечорами, коли алкоголь лився рікою, а чоловіки кружляли навколо жінок, у такій невимушеній і розкутій атмосфері часто відбувалися п'яні бійки. Одного особливо поганого вечора у вересні 1941 року двоє німецьких солдатів дістали поранення, що змусило німецьку та французьку поліцію взятися до розслідування. Цей інцидент міг мати значно серйозніші наслідки, але, як філософськи висловився комісар французької поліції: «У подібних місцях часто трапляються інциденти через велике скупчення чоловіків і жінок, і насамперед через зловживання алкоголем». «Співіснування» окупантів і окупованих було, як правило, мирним²⁴⁹.

Окупанти були молодими, щедрими й віднедавна багатими. «Вони мали кращий вигляд за всіх чоловіків, яких я коли-небудь бачила», — запевняла одна жінка з Турені. До того ж вони осідали у країні, яку щойно покинули 1,5 мільйона французів. У серпні 1940 року офіціантка в «Готель-де-Бен» у Морле на узбережжі Бретані (департамент Фіністер) помітила нового постояльця. Як і багато інших німців, які навідувалися в ресторан, Вальтер поселився в тому ж готелі. Поступово їхні випадкові розмови з використанням словника ставали довшими, і невдовзі між ними спалахнув вогонь кохання. Це був перший роман Алін, і вона, як за шістьдесят три роки сама розповідала французькому історику, не могла пройти мимо будівлі, де тоді був готель, і не згадати:

«Там, у “Готель-де-Бен”, я втратила цноту». Стосунки тривали. На 23-й день народження в січні 1942 року флорист доставив їй від Вальтера 23 червоні троянди. Алін не повірила своїм очам. Оскільки вона жила з батьками, він так демонстрував шляхетність своїх намірів. Коли вони з’являлися на публіці, Вальтер зазвичай змінював уніформу на цивільний одяг — респектабельна пара, яка здавалася значно соліднішою і старшою, аніж була насправді. В інтерв’ю у віці 84 років Алін сказала: «Я вчинила так не тому, що він був німцем, а тому, що кохала його. І крапка. Кохання не знає кордонів»²⁵⁰.

Але подібні зв’язки з німцями ставали тавром. Після звільнення жінки, яких вважали винними в «горизонтальному колабораціонізмі», ставали головними об’єктами презирства й наруги. Усі, хто як Алін, мали тривалі стосунки та розважали німців удома, а не просто зустрічалися з ними у громадських місцях, стикалися з особливим моральним осудом, якого не довелося відчувати на собі більшості чоловіків-колабораціоністів, а також тим, хто обіймав високі економічні й політичні посади. Подібне переконання, що тіло жінки належать насамперед нації і тільки потім їй самій, уособлювало своєрідний патріотизм, який поділяли представники руху Опору під керівництвом чоловіків по всій Європі. Цю думку поділяли й консервативні еліти, які прагнули прихильності німців, і — коли заходилося про німецьких жінок у Райху, — німецька влада. Жінки, які після закінчення війни зіткнулися зі зневагою та осудом з боку сусідів, намагалися ізолюватися. Те, що Алін наважилася розповісти про давнє кохання, яке довгі роки було забороненою темою, стало проявом довіри й сили²⁵¹.

У Данії також далася взнаки присутність німецьких солдатів. На відміну від переможеної Франції, тут німецьку окупацію проводили під егідою захисту нейтралітету країни, тож данських солдатів не ув’язнювали як військовополонених. А втім, молоді данські рибалки з портового містечка Есб’єрг на західному узбережжі почувалися учасниками

нерівної гри поряд із 3000–4000 німецьких солдат, які стали частиною місцевого населення (котре на той час становило 32 000 осіб). На початку серпня 1940 року начальник місцевої поліції попереджав про загальне обурення молодих місцевих чоловіків «зближенням німців із молодими данськими жінками в місті й тим, як це зближення відбувається». На відміну від молодих данців, у німців було багато вільного часу. Якщо не брати до уваги військової муштри, життя окупаційних військ було доволі безтурботним і сповненим безлічі можливостей для флірту, дружби та хобі — усього, чим вони навряд чи могли б похизуватися в цивільному житті. Коли невдовзі після війни серед данських дівчат провели опитування, найважливішою причиною, чому вони віддавали перевагу німцям над данцями, було те, що ті мали кращі манери. Деякі вважали німців кращими коханцями, які проявляли, за словами однієї з опитаних, «зацікавленість душею конкретної жінки». Задля підтримання зразкової окупаційної політики в Данії місцеві німецькі командири докладали всіх зусиль для стримування солдатів, видаючи суворі заборони, наприклад на домагання до жінок на вулицях, і жорстоко караючи за зґвалтування²⁵².

Подібно до колег із відомств у справах молоді в Німеччині, данці виражали загальне розчарування ростом сексуальної свободи серед молодих жінок, насамперед тих, які перебували під їхньою опікою, а саме дівчат підліткового віку. Сповнені рішучості запобігти епідемії венеричних захворювань, моральній розбещеності та проституції, поліція і працівники соціального забезпечення почали виловлювати дівчат у парках, бомбосховищах і поблизу німецьких військових баз. У серпні 1940 року одна 14-річна дівчина заявила поліціантам на допиті, що з їхнього боку було несправедливо забирати до відділку їх із подругою: вони гуляли із солдатами, «бо так роблять усі дівчата, бо це весело, то чому їм не можна?». Запрошення в кафе, бари й ресторани ставали предметом заздрості ровесниць у школі та нагодою для вихвалювання реальними чи уявними подвигами. Одна 13-річна

дівчина розповідала однокласницям, як німці зачинили її в кімнаті й годували морозивом. Романтичний ореол завоювників у поєднанні з фантазіями місцевих жителів про достаток іноземців пробуджували в багатьох молодих людях бажання позбутися пут, що зв'язували їх у мирний час²⁵³.

І якщо в Західній Європі німецька влада не перешкоджала сексуальним стосункам військових з місцевими жінками (ба більше, у Норвегії вони навпаки активно заохочували їх із расових міркувань), окупація Польщі почалася із заборони контактів з поляками, подібно до Нюрнберзьких расових законів 1935 року, що забороняли всілякі зв'язки з євреями. Особливо в перші місяці окупації німці відкрито нехтували заборонами, відкриваючи перед польськими жінками двері барів і ресторанів з табличками «Тільки для німців», пояснюючи таку поведінку тим, що заборона поширюється насамперед на польських чоловіків. І хоча до 1940 року в деяких містах порядки стали суворішими, майже нічого не могло завадити короткостроковим зв'язкам між місцевими жінками й 400 000 військовослужбовців на анексованих територіях і ще 500 000 на землях Генерал-губернаторства. В етнічно змішаних регіонах, як-от Сілезії й Познані, які в минулому перебували під владою Австрії чи Пруссії, багато поляків розмовляли німецькою і охоче реєструвалися як етнічні німці, що надалі полегшувало процедуру оформлення шлюбів.

Ба більше, деякі з тих, кому було доручено контролювати дотримання нових розпоряджень, — 60 000 співробітників німецької поліції і СС — разом із поштовими та залізничними чиновниками затримувалися в Польщі надовго й були схильними «пускати коріння». Попри осуд із боку німецьких офіційних осіб і польського Спротиву на адресу тих, хто вступав у близькі тривалі стосунки із чужинцями, багато німців, зокрема значна кількість офіцерів гестапо й СС, відкрито жили з польськими подругами. У Люблінському управлінні СД Алуїс Фішоттер закохався в одну із секретарок, Урсулу Б., і після тривалих перемовин особисто

з Гіммлером отримав дозвіл на одруження з нею і визнання законною їхньої дитини. Коли в лютому 1944 року учасники польського Спротиву вбили Франца Майвальда, голову гестапо в Закопаному, його польська подруга Марія Т. відкрито прийшла на похорон коханого²⁵⁴.

* * *

Для Ернста Гукінга достаток Франції обіцяв позбавити його молоду дружину від обмежень воєнного раціонування в тилу. На початку серпня 1940 року він із гордістю надіслав Ірен посилку з червоним і синім шовком для неї і тканиною для свого костюма. Потім були в'язаний жилет, штани й чотири метри коричневої тканини, з якої шили французьку військову форму: він порадив дружині пофарбувати її, перед ніжшити з неї пальто. Товариш, який вирушав у відпустку, погодився доставити речі його дружині. Потім Ернст поцікавився в Ірен розмірами її бюстгальтера, блузи та панталонів, і тоді йому довелося шукати серед товаришів інших охочих допомогти йому з доставкою, а дружину попросив надіслати більше грошей для подальших покупок. Ірен була вдячна за увагу й одяг, але практичність підказувала їй замінити шовк на вовняну тканину²⁵⁵.

Щоби повертати подібні операції, звичайним піхотинцям доводилося неабияк постаратися. Водії могли відправляти на батьківщину величезну кількість посилок і використовували свій транспорт, щоб доставляти їх на військову пошту з різних баз. Одному зенітнику в Нідерландах удалося переправити додому на автомобілі дуже цінну річ — радіоприймач Philips. Ті, хто мали зв'язки в інтендантському управлінні або штабі Парижу, примудрялися надсилати додому перські килими й китайський фарфор. Молодий актор німецького театру у Празі написав додому листа, у якому поцікавився, чи не потрібно комусь щось із меблів або антикваріату, і розповів, що один з його колег став агентом з торгівлі подібними предметами. Пожвавленню потоку різноманітних речей сприяло скасування митного кордону

між Райхом і протекторатом Богемії та Моравії 1 жовтня 1940 року, як результат, за словами одного очевидця, багаж німецьких офіцерів «тріщав від чехословацького хутра, годинників, ліків і взуття»²⁵⁶.

Упродовж осені Ернст Гукінг мав право отримувати грошові перекази на суму до 50 марок на місяць, але на Різдво ліміт підняли до 200, тож він із більшим завзяттям продовжував купувати подарунки для всієї своєї великої родини. Виходець із бідної сім'ї фермерів, Гукінг буквально смітив грошима, просячи Ірен надсилати щоразу більші суми та мріючи про тріумфальне повернення в родинне коло на Різдво. У той же час він вмовляв Ірен узяти на себе головну роль в облаштуванні їхнього дому. Піддражнюючи дружину розмовами, що проводитиме більшу частину часу там, де йому буде найзручніше, він радив їй звернути особливу увагу на ліжку. Ірен подобався сучасний дизайн, й Ернст закликав її замовляти лише найкраще, навіть якщо для цього довелося б позичити 1000 марок у її батьків. Проте, зважаючи на довгі списки необхідних покупок для дому, часто доводилося відмовляти собі в іншому. Як би не хотіло населення насолоджуватися мирним життям на континенті, німецька економіка залишалася на воєнних рейках²⁵⁷.

Марнотратство Ернста Гукінга було природною реакцією на багаторічний відкладений попит, що змушував німців економити через обмежений асортимент доступних товарів. Коли Німеччина вступила у війну, частка озброєння становила 20 % продукції, і потім цей показник швидко зріс до понад третини ВВП. Придушення внутрішнього попиту зумовило збільшення заощаджень. За допомогою регулятивних процедур уряд непомітно спрямував особисті заощадження громадян на фінансування воєнного сектору, уникнувши необхідності звертатися до народу із закликами купувати військові облігації, що було поширеною практикою під час Першої світової війни²⁵⁸.

1940 рік німецькі споживачі сприймали як «золотий» період (це стало можливим через штучне завищення курсу

райхсмарки в усіх окупованих вермахтом країнах). Німцям місцеві ціни здавалися низькими, і, не маючи такого розмаїття вдома, вони почали вивозити споживчі товари навіть із голландських портів, де їх залишилося багато ще з доокупаційних часів. У Нідерландах кожному солдату дозволяли отримувати з дому 1000 марок на місяць. За підрахунками німецьких чиновників із фінансових структур у Бельгії, за перший рік окупації дислокованим військовослужбовцям надіслали 34 000 000 марок. У жовтні 1940 року Герман Герінг став на захист німецьких солдатів і споживачів, наказавши скасувати всі обмеження на купівлю німцями «хутра, ювелірних виробів, килимів, шовку та предметів розкоші», щоби зрівняти можливості переможних військ із місцевим цивільним населенням. Тоді як на відправку посилок із Німеччини досі діяли жорсткі обмеження, Герінг наполіг, щоб військова поштова служба доставляла на батьківщину необмежену кількість посилок вагою до кілограма. Впродовж року кількість посилок у Німеччину з Франції зростає в'ятеро й досягла 3,1 мільйона на місяць. Ба більше, за наказом Герінга солдатам дозволяли провозити додому через кордон стільки, скільки ті могли забрати без втручання митниці. Потім тривали дискусії, чи потрібно заборонити солдатам прив'язувати додатковий багаж до заплічних ременів, якщо це заважає їм віддавати честь старшим за званням. У будь-якому разі, які обмеження не намагалися б накладати на багаж, здебільшого їх ігнорували. Перони Східного вокзалу в Парижі кишіли юрбами німецьких солдатів, які згиналися під непомірною ношею²⁵⁹.

Окрім готівки, найпоширенішою формою розрахунку були імперські кредитні квитки. Хоча їхнє використання приватними особами вважали незаконним, в обігу було їх так багато, що навіть молоді солдати, як-от Гайнріх Белль, легко отримували їх від родин. Звіти митників дають змогу лише припідняти завісу, за якою відбувалися значно масштабніші торгові операції. Так у 1940–1941 роках викрили групу працівників залізничної поштової служби, яка відправляла

порожній поштовий вагон із Нюрнберга аж у Мец, де передавала його французьким колегам разом із кредитними квитками вартістю в десятки тисяч марок. Щотижня вагон повертався з Парижу, повний «дефіцитних товарів — кави, чаю, какао, шоколаду, бренді, шампанського, вина, спирту, одягу, панчіх тощо». Працівники нюрнберзької поштової служби більшість товарів продавали колегам, налагодивши так невелику мережу чорного ринку²⁶⁰.

Кава залишалася особливим фаворитом. У 1930-х роках імпорт і продаж кавових зерен у Німеччині були різко обмежені задля збереження мізерних резервів іноземної валюти. Замінники кави ніколи не були популярними серед німецьких споживачів, тому не варто дивуватися, що перше, що Гайнріх Белль купив у Роттердамі, були близько трьохсот грамів кави, запаси якої вціліли після бомбардування порту запалювальними боеприпасами. Впродовж літа 1940 року він писав додому про постійне «полювання на каву» впереміж з «масляними рейдами». У вересні молодий солдат помітив, що прилавки крамниць порожніють, і, хоча німці платили за все, цей процес був схожий на «обдирання трупа». Керівник німецького банківського департаменту в Нідерландах висловив таку ж думку, попередивши владу, що змітання товарів із прилавків неминуче призведе до інфляції і матиме «згубні політичні наслідки для обмінного курсу»²⁶¹.

* * *

Покоління німців, яке виросло в 1920-х і 1930-х роках, вчили ненавидіти Францію, але захоплюватися французькою культурою та наслідувати її. І якщо переможний бліцкриг позбавив німців страху перед французькою бойовою доблестю, цікавість і повага до культури залишилися. Увесь вільний час у Пуатьє Ганс Альбрінг присвячував відвідуванню місцевих храмів, переодягаючись у цивільний одяг. Понад усе йому подобалася церква Святої Радегунди XIII століття з її червоно-коричневими фресками, на яких були